

با سلام و احترام،

امروز در نظر داریم **فصل نهم** با عنوان **هدف ها، فرضیه ها، و تعریف متغیرها یا مفهوم ها** از فهرست چهارده فصلی **شیوه عملی مقاله نویسی** را بطور کامل برای شما عزیزان شرح نماییم.

با تجدید احترام
کبری سبزعلی یمقانی

هدف ها، فرضیه ها، و تعریف متغیرها یا مفهوم ها

بسته به طرح پژوهش، فرضیه، یا هدف، پژوهشگر مفهوم ها یا متغیر هایی را در اختیار خواهد داشت که می بایست آن ها را تعریف نماید تا بر آن اساس انجام عملی پژوهش میسر گردد. پس، در مقاله های مبتنی بر پژوهش نظام مند ذکر فرضیه ها یا هدف ها و تعریف مفهوم ها یا متغیرها ضروری است.

بیان هدف های پژوهش

معمولاً هدف های پژوهش در چهار حوزه مطرح می گردند:

- ✓ **هدف اصلی.** پرداختن به موضوع پژوهش هدف اصلی هر پژوهش است.
- ✓ **هدف های اختصاصی یا فرعی.** پرداختن به پرسش های قابل پژوهش و فرضیه ها می تواند تحت عنوان هدف های اختصاصی یا فرعی صورتبندی شود.
- ✓ **هدف های متعالی.** در هدف های متعالی که گاهی دست نیافتنی نیز به نظر می رسند، پژوهشگر امیدوار است که به وقوع آن ها دست یابد یا کمک نماید.
- ✓ **هدف های کاربردی.** در هدف های کاربردی به ارائه ی راهکارها و راهبردها در محیط ها و شرایط واقعی پرداخته می شود.

آدرس: میدان انقلاب - جنب سینما مرکزی - کوچه مهرناز - ساختمان ۱۱۰ - نیم طبقه اول.

Email: s.tmrq@yahoo.com Channel: @toulou

تدوین و بیان فرضیه ها

پس از طرح مسأله، پژوهشگر پاسخی را به مسأله یا پرسش های پژوهشی خود می دهد. این پاسخ یک پاسخ عامیانه نیست، بلکه بر اساس مطالعه های مقدماتی که انجام گرفته است و در آن ها تجربه های پیشین و نظریه های حاکم مدنظر قرار گرفته اند، صورتبندی می شود و اصطلاحاً فرضیه نامیده می شود.

فرضیه می تواند از طریق **قیاس** یا رویکرد **بالا به پایین** به دست آید و پژوهشگر از طریق استدلال **قیاسی** از امور کلی تر به امور خاص تر پیش رود و کار خود را با یک نظریه راجع به موضوع مورد بررسی شروع و بعد به فرضیه های خاص قابل آزمون برسد. این امر پژوهشگر را قادر می سازد با داده های خاص تر نظریه های آغازین را آزمون نماید.

فرضیه می تواند از طریق **استقراء** یا رویکرد **پایین به بالا** به دست آید و پژوهشگر از طریق استدلال استقرایی از مشاهده های معین به تعمیم گسترده تر پیش رود و از طریق کشف الگوهای موجود به ساخت فرضیه های پژوهش پردازد.

A. ویژگی های فرضیه ی علمی یا پژوهش

- ♥ سادگی
- ♥ محافظه گری
- ♥ آزمون پذیری
- ♥ دامنه داری
- ♥ پیش بینی کنندگی
- ♥ عملی بودن

B. انواع فرضیه ها

فرضیه به دو دسته عمده تقسیم می شود: (۱) **فرضیه پژوهش یا فرضیه جهت دار**؛

(۲) **فرضیه صفر**

فرضیه پژوهش یا جهت دار. فرضیه ای است که پژوهشگر در پاسخ به پرسش خود مطرح می کند و امیدوار است که تأیید شود. بطور کلی فرضیه جهت دار فرضیه ای است که گرایش به یکی از کران های امکانپذیر اعم از بالا یا پایین، راست یا چپ، بد یا خوب، منفی یا مثبت و نظایر این ها را نشان دهد.

آدرس: میدان انقلاب - جنب سینما مرکزی - کوچه مهرناز - ساختمان ۱۱۰ - نیم طبقه اول.

Email: s.tmrq@yahoo.com Channel: @toulou

فرضیه جهت دار می تواند به دو صورت تدوین شود:

فرضیه یک دامنه؛ فرضیه دو دامنه.

فرضیه ی یک دامنه. اگر پیش بینی شما یک جهت معین را مشخص نماید و این پیش بینی با صراحت در فرضیه شما بیاید، فرضیه یک فرضیه جهت دار یک دامنه است.

فرضیه دو دامنه. اگر پیش بینی شما هیچ جهتی را مشخص ننماید و فقط معتقد به وجود رابطه یا هم تغییری باشد، در این صورت فرضیه یک فرضیه ی جهت دار دو دامنه خواهد بود.

فرضیه جهت دار را می توان هم به صورت فرضیه های **رابطه ای** و هم به صورت فرضیه های **تفاوتی** مطرح کرد.

(۱) **فرضیه رابطه ای** ارتباط یا همبستگی بین دو یا چند متغیر را می رساند و در آن وجود هم تغییری مطرح است. اگر فرضیه به صورت ارتباطی مطرح شود، می توان از آماره های همبستگی نظیر ضریب همبستگی و رگرسیون استفاده نمود.

(۲) **فرضیه تفاوت:** به تفاوت بین آزمودنی ها در زمینه ی متغیر های خاص می پردازد. اگر فرضیه تفاوتی باشد می توان از آماره های تفاوتی نظیر مقایسه ی میانگین ها و غیره استفاده نمود.

فرضیه صفر. بیان آن چیزی است که پژوهشگر به واقع امیدوار است که تأیید نشود، یعنی فرضیه ی صفر به گونه ای صورتبندی می شود که ابطال یا رد آن منجر به پذیرش یا تأیید فرضیه های پژوهش شود.

تعریف متغیرها یا مفهوم ها

در طرح پژوهش و مقاله ی برآمده از آن باید تعریف روشن، دقیق و گویایی از مفهوم ها یا متغیر های دخیل ارائه شود. این تعریف ها چهارچوبی را فراهم می کنند تا پژوهشگر بر اساس آن ها به مسأله مورد بررسی بپردازد. مفهوم ها و متغیرها از نظر تعریف و دامنه ی شمول معنایی می توانند گسترده، چندبعدی و فرهنگ وابسته باشند و بنابراین بدون تعریف دقیق و روشن آن ها نمی توان برداشت دقیق، درست، و بویژه برداشت مورد نظر پژوهشگر را داشت. پس اگر قرار باشد از نتایج پژوهش برای تعمیم یا ساخت نظریه ها استفاده شود، لازم است آن ها به صورت روشن، واضح، دقیق و تا حد زیادی مورد توافق تعریف گردند.

تعریف ها در پژوهش به دو صورت **نظری یا مفهومی**، و **عملیاتی** ارائه می شوند.

آدرس: میدان انقلاب- جنب سینما مرکزی- کوچه مهرناز- ساختمان ۱۱۰- نیم طبقه اول.

Email: s.tmrg@yahoo.com Channel: @toulou

تعریف نظری یا مفهومی

در این تعریف، فضای مفهومی می بایست شکل ثابت و پایدار داشته و امکان تعبیر یا تفسیر گوناگون از آن حاصل نباشد؛ در عین حال، این فضای مفهومی می بایست صریح، روشن و مشخص باشد تا از نظر تجربی اتکای به آن برای انجام تعریف عملیاتی میسر گردد.

تعریف **مفهومی یا نظری** می بایست دارای ویژگی های زیر باشد:

- ❖ **جهان شمولی:** تعریف مفهومی یا نظری می بایست به گونه ای جامع و جهان شمول مطرح شود و همه ی کیفیت ها و صفت های موجود در آن مفهوم یا متغیر را در بر گیرد.
- ❖ **بی ابهامی:** تعریف مفهومی یا نظری می بایست به صورت صریح، روشن، و دقیق انجام گیرد و در آن هیچگونه ابهامی به چشم نخورد.
- ❖ **عدم تضاد معنایی:** تعریف مفهومی یا نظری می بایست به صورتی باشد که مواردی را که مورد پوشش نیست، شامل نشود.
- ❖ **عدم تسلسل:** تعریف مفهومی یا نظری می بایست در راستای آشکار شدن مفهوم ها یا متغیر رو به جلو حرکت کند و نه این که با یک حرکت دوری فرد را به جای اول خود بازگرداند.
- ❖ **بیان مثبت:** تعریف مفهومی یا نظری می بایست به صورت ایجابی بیان شود و صفت های نهفته در مفهوم یا متغیر مورد نظر را بیان کند و نه صفت هایی که در آن وجود ندارد، چون صفت های مذکور ممکن است در بسیاری از چیزهای دیگر نیز یافت نشوند.

تعریف عملیاتی

به تبدیل مفهوم های انتزاعی به متغیر های قابل سنجش و اندازه گیری و تعیین نحوه ی سنجش و اندازه گیری این متغیرها گفته می شود. در تعریف عملیاتی به عملیات لازم برای اندازه گیری متغیرها و چگونگی مشاهده و تعیین ملاک هایی برای مشاهده پذیر کردن آن ها می پردازیم. در یک تعریف عملیاتی، پژوهشگر مشخص می کند که چه چیزی را، تحت چه شرایطی، و چگونه مشاهده، ثبت و ضبط خواهد کرد.

برای انجام یک تعریف عملیاتی، می بایست شاخص های متغیر مشخص گردد. شاخص ها، صفت ها، ویژگی ها و بطور کلی امور واقع هستند که متغیر مورد نظر براساس یا به واسطه ی آن ها مشاهده و سنجیده می شوند.

آدرس: میدان انقلاب - جنب سینما مرکزی - کوچه مهرناز - ساختمان ۱۱۰ - نیم طبقه اول.

Email: s.tmrq@yahoo.com Channel: @touloo

شاخص آن چیزی است که نشانگر یا معرف چیز دیگری است و با آن می توان رخداد آن چیز را سنجید، ثبت کرد یا به صورت محسوس یا ملموس نشان داد.

یک شاخص مناسب می بایست دارای شرایط زیر باشد:

- ♥ **مرتبط بودن.** شاخص می بایست ارتباط منطقی و مناسبی با متغیر مورد بررسی داشته باشد و این ارتباط فقط در صورت یا ظاهر معنی دار نبوده، بلکه در واقع این معنی داری وجود داشته باشد.
- ♥ **گستره ی شمول.** شاخص می بایست تا حد امکان بخش زیادی از متغیر را در بر گرفته و از آن بخش عظیمی از هدف مورد نظر محقق شود.
- ♥ **صراحت و بی ابهامی.** شاخص ها می بایست در صورت و در معنا به صورت دقیق، روشن، و صریح بیان شوند، به طوری که تا حد امکان برداشت یکسانی در مورد آن ها وجود داشته باشد.
- ♥ **تناسب نظری.** شاخص می بایست با نظریه های موجود و هدف های ذکر شده در آن ها تناسب داشته باشد.
- ♥ **پذیرش پذیری.** شاخص می بایست از دل جامعه ی پژوهش بیرون آید و از دیدگاه کاربران آن و افراد آن جامعه برای سنجش متغیر مورد نظر مناسب باشد.
- ♥ **سنجش پذیری.** شاخصی که برای اندازه گیری یک متغیر انتخاب می شود، می بایست قابل سنجش و اندازه گیری باشد.

تعریف عملیاتی می تواند به دو صورت انجام گیرد: **سنجشی و تجربی**

تعریف عملیاتی سنجشی. در این تعریف، نحوه ی سنجش و اندازه گیری متغیر بر اساس ویژگی های پویا نظیر نوع رفتارها و یا ویژگی های ایستا نظیر وضعیت حافظه، مهارت های تحلیلی و غیره و یا هر دو مشخص می شود.

تعریف عملیاتی تجربی. در این تعریف نحوه ی دستکاری متغیر مستقل و تأثیر آن بر متغیر وابسته و نحوه ی اندازه گیری تأثیر دستکاری بر متغیر وابسته ذکر می گردد. پس، در این جا علاوه بر ذکر نحوه ی دستکاری، نوع و میزان تغییرات حاصل از دستکاری و تأثیر آن ها نیز، ذکر می گردد.

ادامه این مبحث را در شیوه عملی مقاله نویسی (۱۱) دنبال نمایید.

(Channel:@touloo)

گروه تحقیقاتی طلوع